

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Мария Станкова

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен “доктор” по научна специалност „Теория и история на културата“

на тема “Социо-културни влияния на туризма върху местните общности”

с автор Анелия Любенова Далева, редовен докторант към Катедра „Културология” на Факултет по Изкуствата при ЮЗУ „Н. Рилски” – Благоевград

Настоящата рецензия е изготвена в съответствие със Заповед № 1139 от 08.04.2015 г. на Ректора на ЮЗУ „Неофит Рилски“ по процедура за защита на дисертационен труд на тема „Социо-културни влияния на туризма върху местните общности“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ и съответства на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за неговото прилагане, както и на ВПРАС на ЮЗУ „Неофит Рилски” – Благоевград.

Рецензията включва пет части – справка за кандидата, анализ на съдържанието на дисертационния труд, приноси и критични бележки, публикации и заключение.

Справка за кандидата

Авторът на представения за рецензиране дисертационен труд, Анелия Любенова Далева е редовен докторант към Катедра „Културология” на Факултета по Изкуствата при ЮЗУ „Неофит Рилски”.

Анелия Далева е родена е през 1982 г. Средното си образование е придобила в Природо – математическа гимназия “Акад. Сергей Корольов”, гр. Благоевград с

разширено изучаване на математика и английски език. Има бакалавърски степени по „Стопанско управление“ и „Туризм“, придобити в ЮЗУ „Неофит Рилски“, гр. Благоевград. В същото висше училище се е обучавала и в магистърска програма по „Управление на проекти“. Магистърска степен по специалност „Дидактика на италианския език“ е придобила в Италия, град Перуджа, Университет за чужденци.

В периода от 2006 г. до момента, Анелия Далева е преподавател в Югозападен университет "Неофит Рилски" - гр. Благоевград по италиански език.

От предоставената автобиографична справка е видно, че във времето Анелия Далева е работила усилено за повишаване на своите компетенции и умения. Участвала е в изпълнението на два научно-изследователски проекта: "Аспекти на културната идентичност на Благоевградския регион" и „Българският пътеводител – иновативни и интерактивни туристически услуги“.

Анализ на съдържанието на дисертационния труд

По процедурата Анелия Любенова Далева е представила комплект материали, включващ следните документи на хартиен носител: дисертационен труд, автореферат, списък с научните публикации по темата на дисертацията, автобиография в европейски формат, копия на заявените научни публикации по дисертационния труд.

Представеният за обсъждане от Анелия Любенова Далева дисертационен труд е с обем от 255 стандартни страници, компютърно набран текст, 19 страници от тях са приложения. Библиографският апарат на работата е представен на 9 страници в края на разработката и включва, както следва: 155 информационни източника, от които 20 на кирилица, 115 на латиница, 16 интернет източника и 4 нормативни документа.

В структурно отношение се състои от въведение, три глави, заключение и шест приложения. Така представената разработка като структура отговаря на изискванията за композиционно и съразмерно разположение на отделните глави. В нея последователно са разгледани теоретичните, методологичните и приложни въпроси, свързани със социо-културните влияния на туризма върху местната общност.

Темата за социо-културните влияния на туризма върху местните общности в съвременната среда е практически значима. И както правилно отбелязва авторът **в уводната част, актуалността** на проблематиката, разглеждаща влиянията на туризма в туристическата дестинация изисква разширена интерпретация. Това произтича от една

страна, от различните аспекти на влияние на туризма и от друга, от ефектите, които могат да бъдат с положителен или отрицателен резултат.

С **увода**, авторът е задал същността на темата и актуалността на поставените проблеми. Извел е също така, изследователския обект и предмет, хипотезата на дисертационния труд и поставените във връзка с тяхното изпълнение задачи, както и съществуващите ограничения. Задал е местоназначението на практическата реализация на изследването – община Благоевград, разглеждана като новозараждаща се туристическа дестинация. Предложил е методически инструментариум, с оглед на приложимостта му към проблематиката на дисертационния труд.

За **обект на изследване** в дисертационния труд са изведени местните общности, върху които рефлектират туристическите влияния и, чиито нагласи и възприятия са определящи по отношение на туристическото развитие.

Предмет на изследване на дисертационния труд е туризма и оказваните от него икономически, социо-културни и екологични влияния върху местната общност в рамките на туристическата дестинация, в контекста на устойчивото туристическо развитие.

Целта на дисертационния труд е, след проучване и анализ на налични теоретични източници, да бъдат оценени влиянията, оказвани от страна на туризма върху местната общност в дадена туристическа дестинация, чрез установяване на възприятията и нагласите на местното население към развитието на туризма. Научните и теоретични обосновки и анализи са поставени в основата на приложните аспекти на изследване за избрана туристическа дестинация - община Благоевград, с оглед проследяване и установяване на нагласите и възприятията на местните хора в общината по отношение на туристическото развитие и постигането на устойчивост.

Методологичната основа на разработката включва набор от основни научни методи, както и проучени научни трудове и публикации на български и чужди автори.

Глава първа представя теоретична рамка на изследването, проследявайки появата и развитието на туризма като индустрия, социо-културния аспект на туризма и връзката му с концепцията за устойчивост. В нея се разглеждат теоретични въпроси, отнасящи се до категориите „туризъм“, „турист“, „местна общност“ и „туристическа дестинация“. Проследено е състоянието и развитието на теоретичната мисъл във връзка с тях и са изведени особеностите им в сферата на туризма. Представена е хипотезата,

която дисертационния труд доказва, както и основните атрибути на категорията „влияния на туризма“. Специално внимание е отделено на туризма като социален и културен феномен. Разгледана е връзката между туризма и културата, като са обследвани дефиниции за категорията „културен туризъм“. В допълнителна степен е отделено внимание на значението на устойчивостта и устойчивото развитие, като в тази връзка е изследвано понятието *устойчив туризъм*. Представена е сложността и комплексността на концепцията за устойчив туризъм, като проявленията ѝ са изследвани в четири основни направления, съобразно проблематиката на дисертационния труд. Посочени са и основните принципи на устойчивост в туризма в тяхната обвързка с туристическото развитие и оказваните, в резултат, влияния.

Включените в глава първа три параграфа позволяват на автора да проучи основни въпроси за социо-културните влияния, за да се изгради впоследствие конструкцията на модел за оценка и анализ на местните нагласи и възприятия за туристическото развитие.

Глава втора е структурирана в два параграфа. В тях се предлага подробен анализ на туристическите влияния. Изследването обхваща основните аспекти на оказвано влияние - икономически, социален, културен и екологичен. Проследена е теоретичната мисъл в тази насока и в обобщение са изведени основните положителни и отрицателни ефекти, до които може да доведе развитието на туризма в дестинацията. В съответствие с поставените цели, авторът акцентира върху възможностите за устойчиво туристическо развитие. Специално внимание е отделено на изследването на *връзката гост – домакин*, като са проучени различните ѝ проявления. Това позволява на автора да се концентрира върху определяне на основните фактори и показатели, формиращи нагласи и възприятия към туризма у местното население, така че да се осигури възможност за проследяване на настъпващите промени в процеса на туристическо развитие.

В глава трета от дисертационния труд авторът разглежда в три параграфа познати и наложили се модели за установяване и оценка на местните нагласи и възприятия. Сред представените модели са **Индекс на раздразнението на Докси**, **Модел за жизнения цикъл на дестинацията на Бътлър**, **Теория за социалния обмен**, **Динамична матрица на Бътлър**, **Модел на Доган и Четириизмерния стратегическия континуум на Ап и Кромптън**. Анализира ги и ги съпоставя, воден от идеята да установи предимствата и недостатъците при адаптирането им за целите на

дисертационния труд. Изложението на текста е недвусмислено приведено в опит за обяснение на пораждащата се връзка между туристи и домакини в туристическата дестинация, както и за обяснение на съответно произтичащите като следствие, специфични социо-културни ефекти.

В резултат, съобразно определените ограничения и установени зависимости, е предложен обобщен модел за оценка на местните нагласи и възприятия към туристическия процес. В него са имплементирани универсални елементи. Оригиналният му принос обаче, се изразява в използването на редица специфични такива, отчитащи факта, че местната общност не е хомогенна в своята реакция и е възможно преминаване от една поведенческа реакция в друга, без да се следва определена закономерност. Това е и причината, отговорите на местната общност да са зададени като променливи величини във времето, от където следва, че при прилагането на модела се отчитат моментни рефлексии. Може да се приеме, че модела се отличава с универсалност и може да бъде приложен от туристическите дестинации, в съответствие със специфичното им развитие по жизнения цикъл на Бътлър.

Практико-приложния характер на работата е зададен чрез интерпретиране на социо-културните влияния на туризма за изследвана туристическа дестинация - община Благоевград. В тази връзка, отделно внимание изискват и проведените анкетни проучвания. Това са две първични изследвания, включващи експертни интервюта и отговори на нарочно разработена от автора анкетна карта (Приложение (№№№ 1,2,3). Експертните интервюта авторът използва основно за установяване на етапа на развитие, в който се намира изследваната дестинация. Анкетното проучване включва широк набор от въпроси и твърдения, които обхващат основните аспекти на влияние на туризма, ползите и вредите, оказвани от местния туризъм и възможните политики за неговото развитие. Проведено е сред избрани на случаен принцип анкетиращи лица, представляващи 0,5 % от местното население. Борави се с шестстепенната скала за оценка на Ликерт. На база на установеното позициониране на изследваната дестинация по жизнения цикъл на Бътлър и от получените и анализирани резултати от анкетното проучване, е изведен модел за оценка на нагласите и възприятията на местната общност в община Благоевград към туристическото развитие. Направени са конкретни изводи, според които туристическите влияния в община Благоевград в настоящия момент на изследването имат слабо проявление. Същевременно, местното население изразява

поне две различни поведенчески реакции, което предполага използване на комплексен подход към развитието на туризма в дестинацията.

Анализът на получените резултати стои в основата на полезността на дисертационния труд и е база за извеждане на конкретни насоки и препоръки към местната власт в община Благоевград, в посока на постигане на устойчиво туристическо развитие.

В заключението авторът излага и обобщава резултатите и изводите, до които е достигнал, чрез проведеното изследване. Откроява се и личната преценка за подхода и приведените доказателства в подкрепа на изследователската теза и цел.

Приноси и критични бележки

При рецензирането на дисертационния труд прави впечатление, че авторът е проучил значителна като количество и тематика литература, свързана с влиянието, което туризма оказва върху местната общност в туристическата дестинация. Също така, е направил опит за развитие на дискусия на базата на различните авторски тези, хипотези и практически приложения, относно съществуващи модели за оценка на местните възприятия и нагласи.

На базата на изследването в дисертационния труд, автор и научен ръководител са очертали следните **приноси, които считам за обосновани и приемам**:

1. Систематизирани са туристическите влияния в контекста на устойчивото развитие;
2. Изведени са връзката и зависимостите между нагласите и възприятията на местната общност и процесите на туристическо развитие;
3. Установени са значимите фактори, оказващи влияние върху поведението на общността по отношение на туристическия процес;
4. Подробно са анализирани моделите и теориите за оценка на нагласите и възприятията на местната общност по отношение на туристическите влияния.

Основен принос на дисертационния труд е предложения модел за изследване на социо-културните влияния, чрез установяване на нагласите и възприятията на местната общност към туризма.

5. Формулирани са и са предложени конкретно определени насоки към местната власт и туристическите организации за постигане на устойчивост в развитието.

В дисертационния труд се забелязват и **редица пропуски и слабости**. Критичните ми бележки се отнасят преди всичко до някои авторски различия от тезите на кандидата:

1. На първо място, считам че дисертационния труд би спечелил, ако в уводната част автора представи обобщено актуалността на проблематиката, което ще доведе до консолидиране на изложението;

2. Удачно би било, към изложението в трета глава, параграф първи и трети, автора да изрази по-ясна позиция във връзка със значимостта на предложения модел;

3. Препоръка може да се направи и по отношение на изводите и насоките, които докторанта прави – след като ги обобщи, да ги представи на съответните публични власти, с цел провокиране на активна дискусия сред заинтересованите страни.

Провокира се и въпроса, до колко местните представители на туристическия сектор и публичната власт имат ясна представа за необходимостта от прилагането на предложения от докторанта модел?

Направените бележки не опровергават **положителната оценка** на дисертационния труд. Изследването е добре аргументирано. Поставените цели са изпълнени. Авторът е изходил от теоретичните постановки, за да изведе значимостта на проблематиката за социо-културните влияния на туризма.

В езиково-стилово отношение дисертационния труд отговаря на установените изисквания. Използвания от автора стил е достъпен, синтезиран и издържан. Проучените литературни източници са коректно използвани и отразени.

Публикации

Проблематиката на дисертационния труд е намерила отражение в две научни статии и два научни доклада. Статиите са публикувани в издания на Факултет по Изкуствата, ЮЗУ „Неофит Рилски“, катедра Културология. Докладите са на английски език и са изнесени на международни научни конференции.

Представените публикации дават добра обществена разгласа на дисертационния труд и отразяват реално постиженията на кандидата. Те подчертават актуалността на проблематиката, обекта, предмета, целта, задачите, методологията, тезата, обхвата на дисертационния труд и апробацията на изследването.

Автореферата е подготвен коректно в обем от 53 страници компютърно набран текст. Структуриран е в шест части и представя обобщено изследваната тематика.

Заключение

Анализът и извършената оценка на дисертационния труд ми дават основание да приема, че в него се съдържат научно-приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагането му, както и утвърдения Вътрешен правилник за прилагане на ЗРАСРБ на ЮЗУ „Неофит Рилски“.

Докторантът е коректен при формулирането на изведената изследователска теза, която защитава аргументирано. Също така, от разработката е видно, че притежава задълбочени теоретични знания по тематиката на социо-културните влияния на туризма и може да провежда самостоятелни научни изследвания.

Като имам предвид научните и научно-приложни приноси на докторант Анелия Любенова Далева, оценката ми за качествата на представения ми за рецензиране труд е положителна. Това е и основание да препоръчам на уважаемите членове на Научното жури да гласуват за присъждане на образователната и научна степен „Доктор” на редовен докторант Анелия Любенова Далева.

14 май 2015 г.
Благоевград

РЕЦЕНЗЕНТ:
/доц. д-р. М. Станкова/